

КУПРЄЄВА ОЛЬГА ІЛЛІВНА*Кандидат психологічних наук, доцент, докторант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Стаття присвячена аналізу психологічних особливостей розвитку комунікативної компетентності підлітків. Здійснено теоретичний аналіз підходів до розгляду поняття «комунікативна компетентність». Виділено психологічні особливості спілкування та взаємодії сучасних підлітків. Визначено психологічні компетенції, які можуть бути індикаторами комунікативної компетентності підлітків. Обґрунтовано доцільність використання методу соціально-психологічного тренінгу для формування комунікативної компетентності підлітків.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, підлітки, соціально-психологічний тренінг.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Проблема розвитку комунікативної компетентності є особливо актуальною в підлітковому віці, оскільки цей період займає виключно важливе місце у процесі розвитку особистості, зокрема, у формуванні комунікативних здібностей, засвоєння соціальних ролей та поведінки. Це період інтенсивного пізнання власного Я, через активну комунікацію та взаємодію з однолітками і оточуючим світом в цілому.

Інформатизація, глобалізація, динаміка більшості суспільних процесів в світі, та в Україні, зокрема, ставить перед особистістю вимоги не просто адаптуватися до мінливих умов сьогодення, а й бути здатним налагоджувати, оптимізувати міжособистісні стосунки в полікультурному інформаційному середовищі, долати комунікативні бар'єри, вибудувати діалогічну комунікацію та взаємодію.

Невід'ємною частиною соціальної ситуації розвитку сучасних підлітків є Інтернет, соціальні мережі, мас-медіа, які інтенсивно увійшли в їхній комунікативний простір та зайняли в ньому лідерську позицію. Інтернет простір, безумовно, акумулює значні ресурси для засвоєння нової інформації інтерактивним способом, спілкування, навчання, та в деякій мірі виховання підлітка. Однак, він зумовлює значні труднощі та проблеми, зокрема, формує залежність від інформаційного середовища; небажання, а як наслідок, неможливість комунікації та взаємодії в реальному світі з реальним співрозмовником; низький рівень розвитку особистісної рефлексії та нездатність диференціювати, усвідомлювати і висловлювати власні

почуття, розуміти почуття інших, вирішувати комунікативні задачі, які ставить перед особистістю життя.

Все це зумовлює необхідність переосмислення підходів психологічного сприяння особистості в період дорослішання та свідчить про необхідність формування комунікативної компетентності сучасних підлітків засобами, які б ефективно вирішували дану задачу. Одним з перспективних засобів формування та розвитку комунікативної компетентності підлітків є соціально-психологічний тренінг та інтерактивні тренінгові технології, зокрема метод кейсу, як різновид ділової гри.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. Проблема комунікативної компетентності та її складових перебувають в центрі уваги багатьох зарубіжних та вітчизняних дослідників. Найбільш дослідженими є проблеми змісту, структури, характеристик комунікативної компетентності (Б.Г. Ананьєв, О.О.Бодаєв, Н.А. Вінніченко, Ж.М. Глозман, Л.В. Засєкіна, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн, Ю.М. Ємельянов, В.О. Моляко, Л.А. Петровська, О.М. Леонтьєв, Я.О. Пономарьов, В.А. Роменець, В.Д. Шадриков та інші); структури комунікативної сфери особистості (Н.Р. Вітюк, Н.П. Волкова, Н.Б. Завіниченко, Г.В. Данченко, К.О. Колупаєва); особливостей спілкування підлітків та дорослих (Г.С. Абрамова, Л.І. Божович, І.С. Булах, Л.С. Виготський, В.С. Мухіна, Л.Ф. Обухова, О.В. Скрипченко, С.І. Яковенко та інші). Закономірності розвитку особистості в процесі спілкування та взаємодії висвітлено в роботах І.Д. Бежа, М.Й. Боришевського, Л.В. Долинської, І.Г.Кошлань, В.В. Рибалко, О.П. Саннікової.

Теоретичному з'ясуванню сутності дефініції «комунікативна компетентність» присвячено дослідження (Л. Берестова, Г. Білицька, І. Зимняя, Е. Зеєр, Л. Коломійченко, В. Куніцина).

В психолого-педагогічних дослідженнях проблеми формування комунікативної компетентності підлітків (А.М.Богущ, Л.І.Божович, Е.Ф. Зеєр, И.А. Зимняя, О.В. Касьянова, К.О. Колупаєва, О.М. Корніяка, А.В. Хуторской, С.Е. Шишов и др.) визначено її сутність та структуру. Більшість дослідників розуміють комунікативну компетентність підлітка як цілісну систему його психологічних та поведінкових характеристик, які сприяють успішній самореалізації в міжособистісній та міжкультурній комунікації. В якості змістовних компонентів комунікативної компетентності підлітків виділяють: перцептивні, інтерактивні та комунікативно-мовленнєві компетенції. В якості структурних - когнітивний, функціонально-діяльнісний та рефлексивно-оціночний компонент.

Незважаючи на значну кількість досліджень проблеми комунікативної компетентності, важливим для психологічної

практики залишаються питання здійснення ефективного психологічного сприяння процесу дорослішання сучасних підлітків, зокрема розвитку їх комунікативної компетентності.

Формування цілей та постановка завдань статті.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури визначити психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності підлітків, та їх основі обґрунтувати доцільність використання методу соціально-психологічного тренінгу з метою формування комунікативних компетенцій підлітків.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. Комунікація є однією з головних форм активності особистості, без якої неможливі її діяльність, пізнання, розвиток, побудова взаємодії з самим собою та оточуючим світом. Цей процес характеризується взаємодією між людьми. Загальновизнано, що продуктивність пізнавальної, мисленнєвої діяльності, загальна життєздатність людини значною мірою залежать від її готовності та здатності до спілкування, від рівня сформованості комунікативної компетентності.

У загальному комунікація розуміється як ознака конструктивної взаємодії людей у процесі отримання інформації. Комунікація між людьми відбувається у формі спілкування як обмін цілісними знаковими утвореннями (повідомленнями), в яких відображаються знання, думки, ідеї, ціннісні стосунки, емоційні стани, програми діяльності сторін, що спілкуються. Зміст і форми комунікації відбивають суспільні відносини й історичний досвід людей; комунікація є необхідною передумовою функціонування і розвитку усіх соціальних систем, тому що забезпечує зв'язок між людьми, уможливорює нагромадження і передачу соціального досвіду, розподіл праці й організацію спільної діяльності, управління, трансляцію культури [10].

Комунікацію визначають як поняття, близьке до спілкування, але ширше по змістовному наповненню. Спілкування – це взаємодія, що передбачає зворотній зв'язок, діалогічність, розуміння не тільки змісту поданої інформації (пізнавального та емоційно-оцінного характеру), а й почуттів, емоцій, ставлень один до одного суб'єктів спілкування [2]. Спілкування є невід'ємною і важливою умовою формування особистості. Потреба в спілкуванні є життєво важливою для кожної людини і виникає вже у немовляти, з віком поступово диференціюючись [10].

Спілкування розглядають як один із видів людської діяльності (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтьєв, А. Петровський); як вищу психічну функцію особистості (Г. Андреева, Л. Петровська); як індивідуалізуючу та соціалізуючу функції в процесі становлення особистості (М. Каган, Ю. Прилюк). На думку вітчизняних дослідників

Є. Сарапулової та Т. Панченко самопізнання й етика спілкування є засобами формування комунікативних умінь [18].

В підлітковому віці, саме спілкування, є тим видом діяльності, в якому формується особистість молодшої людини, її ставлення до себе, інших людей, погляд на навколишній соціум і світ у цілому. Дослідники зазначають, що соціально-пізнавальна діяльність є характерною для підлітків з 10 до 15 років, а провідною діяльністю є інтимно-особистісне спілкування [7;10; 13; 16].

У підлітковому віці молода людина природно тяжіє до взаємодії, спілкування з однолітками. Актуальною є потреба в друзях, у спілкуванні з ровесниками, необхідність зайняти серед них гідне місце. В.Г. Асєєв, досліджуючи мотивацію поведінки особистості зазначає, що в спілкуванні з однолітками молода людина отримує певний імпульс до внутрішньої перебудови та перегляду свого ставлення до дорослих та до себе [3]. Разом з тим група ровесників створює ідеальне середовище, в якому можна розвинути здібності та навички, випробувати вже наявні вміння. Практичне опанування техніки мовленнєвого спілкування, засвоєння соціально-психологічних еталонів, стереотипів і норм поведінки, культури спілкування відбувається вже не тільки у процесі навчального спілкування, а й у ході міжособистісної взаємодії з ровесниками [16].

В підлітковому віці молода людина проявляє більшу самостійність у виборі проведення дозвілля і вільного часу в порівнянні з молодшим шкільним віком (найчастіше вибір здійснюється під впливом друзів); дружніх компаній, референтної групи, у визначенні приналежності до будь-якої групи, що в підлітковому віці стає особливо значущою. Для підлітків характерна поява критичної оцінки оточення, максималізм в особистих і ділових стосунках; усвідомлення важливості і необхідності навчання і розвитку своїх здібностей. Підліток починає ставити перед собою завдання саморозвитку, залишаючись одночасно суб'єктом і об'єктом власного розвитку. Розвиваються самосвідомість і рефлексія, і, як відзначав Л. С. Виготський, «з формуванням самосвідомості в драму розвитку вступає нова дійова особа, новий якісно своєрідний фактор - особистість самого підлітка» [12, с.53].

Якщо основою для об'єднань для молодших школярів найчастіше виступає спільна діяльність, то у підлітковому віці, навпаки, привабливість тих чи інших занять визначається передусім їхніми можливостями для спілкування з однолітками. Спілкування з товаришами у цьому віці набуває цінності, а процес навчання привертає увагу не стільки своїм змістом, скільки можливостями спілкування з однолітками [7]. Впродовж підліткового віку суттєво змінюються мотиви спілкування з товаришами та зумовлені ним переживання. Так, якщо в початковій школі домінує бажання просто бути серед однолітків, гратися з ними, щось разом робити, то в

середній школі основним є прагнення набути певного статусу в колективі, а вже у старшій школі йдеться про потребу підлітка в автономії та визнанні власної цінності в очах однолітків. Саме фрустрація потреби бути авторитетним серед товаришів у багатьох підлітків спричинює негативні переживання [7;16].

Підлітковий вік характеризується низкою особистісних та комунікативних труднощів. І.С. Кон вважає, що найпоширенішою складністю спілкування серед підлітків і молодих людей є сором'язливість. Науковець стверджує, що підлітки, які вважають себе сором'язливим відрізняються зниженим рівнем екстраверсії, вони менш здатні контролювати і спрямовувати власну соціальну поведінку, у них переважає тривожність, вони схильні до нейротизму та в більшій мірі переживають труднощі в спілкуванні [16].

Спілкування підлітків не обмежується тільки близькими друзями. З одного боку, для підлітків характерна соціальна незрілість, не сформованість системи ціннісних орієнтацій; вони не здатні повною мірою адекватно прогнозувати наслідки своїх дій і вчинків; для них є часто характерними агресивність, соціальна апатія, байдужість, пасивність, безвідповідальність, конформізм, споживацтво, відмова від традиційних моральних і культурних цінностей. З іншого, молоді люди не тільки поступово входять в ряди більш дорослого покоління, а й самі беруть активну участь у суспільних процесах, що відбуваються в країні [4].

У підлітків виникає прагнення до об'єднання в неформальні групи в яких вони, досить часто, відходять від мовної та поведінкової норми, користуючись сленгом або застосовуючи ненормативну лексику. У підлітків виникає особливий тип спілкування та взаємодії, який часто проявляється в проблемах інтолерантності, ксенофобії, булінгу по відношенню до інших. Коли частина підлітків з острахом та відчуженням ставиться до певних груп учнів, які відрізняються зовнішньо, культурно, релігійно, ментально. І в результаті "Інші" часто піддаються осуду, як мінімум, або й фізичному насильству. [9].

Отже, важливим аспектом соціально-психологічного спілкування виступає взаєморозуміння, як здатність прийняти підрастаючою людиною Іншості, як внутрішня основа процесу спілкування, яке сягнуло високого рівня розвитку. Здатність людини до розуміння інших людей виступає як раціональна основа процесу міжособистісного спілкування, якому підпорядковані засоби вираження і передачі психічного стану суб'єктів спілкування [5].

Тому, розвиток комунікативної компетентності підлітків є необхідною умовою успішної соціалізації підрастаючого покоління та становлення особистості.

Аналіз сутності «комунікативна компетентність» неможливий без визначення таких понять, як «компетентність» і «компетенція». В останнє десятиліття оцінка результатів освіти через поняття

«підготовленість», «освіченість», «загальна культура», «вихованість» змінюється на оцінку з використанням понять «компетенція» і «компетентність». Це, у свою чергу, пов'язано зі становленням компетентнісного підходу в освіті, що виник як реакція на проблему відповідності сучасної системи освіти вимогам сьогодення.

С. Уїддет і С. Холліфорд визначають, що: «...компетенція - це основна характеристика особистості, яка сприяє здатності домогтися високих результатів в діяльності» [20, с. 138]. Автори дають, також, уявлення про вимірюваність компетенції за допомогою індикаторів поведінки. Індикатори поведінки – це чіткі моделі поведінки, які спостерігаються в діях людини в різних ситуаціях. Ці індикатори об'єднуються в один або декілька блоків - залежно від змістового обсягу компетенції.

Х. Шепер визначає «компетенції» як «комбінації наявних (або потенційно можливих) когнітивних, мотиваційних, моральних і соціальних умінь особистості, що лежать в основі успішного оволодіння предметом за допомогою відповідного розуміння і вирішення (виконання, досягнення) низки вимог, завдань, проблем і цілей» [21]

У працях В. Краєвського, І. Зимньої, Дж. Равена, Г. Селевко, Е.Зеєра, І. Лернера, І. Беха, М. Сметанського пропонується розглядати значення терміну в трьох складених в нього складових: когнітивної (наявність знань), операційно-технологічної (володіння методами, технологіями, способами педагогічної взаємодії) і особистісної (моральні і соціальні установки, якості особистості людини). Отже, вибудовується структура, яка пов'язує між собою знання, технології і морально-ціннісні установки в єдине ціле. Кожна зі складових може формуватися і розвиватися як окремо одна від одної, так і у взаємодії. Так, наприклад, когнітивна складова - через читання літератури, відвідування лекцій, уроків; операційно-технологічна складова через інтерактивну взаємодію в семінарах, тренінги, іграх, проектах, кейсах; особистісна – через атмосферу групи, приклади дій, бесіду, ініціювання мотивації до взаємодії і допомоги.

Отримуючи у процесі навчання та взаємодії певні знання, вміння і формуючи навички, людина стає компетентною в певній сфері діяльності. Одночасно суб'єкт має бути психологічно готовим до актуалізації набутих знань, умінь, досвіду в новій ситуації.

Отже, ключові компетентності – це багатовимірне утворення, що є спеціально структурованим комплексом якостей особистості, які дають змогу здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно брати участь у різних соціальних сферах [15]. Компетенції - це можливості вирішення проблем і виконання певних вимог в природних або квазіприродних умовах, а не просто знання про способи їх вирішення; компетенції

включають когнітивні і некогнітивні аспекти; компетенції не обумовлені генетично, а можуть (і повинні) бути засвоєні.

Поняття «комунікативна компетенція» ввів до наукового вжитку американський лінгвіст Д. Хаймз, на противагу теорії мовної компетенції Н. Хомського. Теорія і практика формування комунікативної компетентності розроблялася науковцями Г. Андреевою, Л. Бехманом, І. Бехом, Ю. Ємельяновим, Ю. Жуковим, Л. Петровською та інші.

На думку А.М. Богуш, комунікативна компетентність – це обізнаність людини, певна система знань, практичних мовленнєвих умінь і навичок, мовленнєвих здібностей [6]. В. Сафонова [19], визначає комунікативну компетентність, як сукупність мовної, мовленнєвої та соціокультурної складових, оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності і культурою мовлення; здатність розв'язувати мовними засобами певні комунікативні завдання в різних сферах і ситуаціях спілкування.

О.Д. Божович, досліджуючи комунікативну компетентність підлітків, виокремила, в якості одного з ключових компонентів – уміння розуміти партнера по спілкуванню. При цьому партнерами по спілкуванню можуть бути не тільки однолітки, а й дорослі (вчителі, батьки, інші оточуючі люди) [7].

До ключових компетенцій особистості відносять соціальну компетентність, яка включає в себе комунікативну, та визначається як здатність людини бути невід'ємною частиною соціуму, реалізовувати власні потреби і цілі шляхом створення партнерських стосунків з іншими людьми, згідно з їхніми очікуваннями, потребами і цілями в межах суспільно прийнятної поведінки [14]. Комунікативна компетентність передбачає здатність особистості до визначення мети комунікації, застосування ефективної стратегії спілкування залежно від ситуації, вміння емоційно налаштуватися на спілкування з іншими; продуктивно співпрацювати в групі, проявляти ініціативу у спілкуванні, керувати власними взаєминами з іншими [8]. Комунікативна компетентність передбачає вміння спілкуватися як усно, так і письмово, аргументувати власну думку, адаптуватися у мовному середовищі у будь-якій соціальній ситуації; вона забезпечує можливість безпосереднього спілкування.

За результатами проведеного теоретичного аналізу можна виділити наступні компетенції, які будуть індикаторами загальної комунікативної компетентності підлітків:

- компетенція *особистісно-комунікативної рефлексії* – здатність підлітка аналізувати та об'єктивно оцінювати власні емоції, ставлення, способи та результати взаємодії з оточуючими. Здатність розуміти, як його сприймають та оцінюють інші люди, зокрема, співрозмовники;

- *компетенції перцептивної комунікації* – здатність підлітка самовизначатися в міжособистісних стосунках та взаємодії, розуміти

цінності власної позиції та позиції співрозмовників, оволодівати комунікацією, як взаємодією;

- *компетенція інтерактивної комунікації* – здатність підлітка вступати в співробітництво в групі, при вирішенні групових завдань, досягати домовленості, застосовувати навички кооперативної поведінки;

- *мовна компетенція* – здатність підлітка осмислено, грамотно, нормативно висловлювати власні думки як в усній так і в письмовій формі.

Одним із ефективних методів формування комунікативної компетентності та навичок міжособистісного спілкування є соціально-психологічний тренінг, як метод активного навчання та розвитку особистості. Ефективність використання даного методу обумовлена специфічною інтерактивною взаємодією учасників. В основі якої власна активність людини та можливість через взаємодію з іншими, в спеціально створеній психологічно безпечній атмосфері, аналізувати власну індивідуальність, поведінку та розкрити для себе інших [8].

Тренінг як метод формування комунікативної компетентності базується на дотриманні певних принципів: рівності позицій, активності, поваги до власного Я та особистості іншого, дотримання яких формує у підлітків комунікативні компетенції, зазначені вище.

В соціально-психологічного тренінгу використовують активні методи взаємодії, навчання та розвитку особистості, які протягом усього тренінгу утримують учасників на високому рівні функціонування мислення, психічних пізнавальних процесів, спрямованих на результат у вигляді нових знань, умінь, навичок, ставлення.

Найбільш поширеними й апробованими методами роботи, які відповідають вимогам тренінгу і віковим особливостям підліткового віку, є ігрові методи (ділова, творча, гра та метод кейсу, як різновид рольової гри), метод проблемних ситуацій, мозковий штурм, групова дискусія [8].

Термін «case» перекладається з англійської мови як «випадок, ситуація, обставина, справа, історія, факт», а «study» «вивчення, дослідження». «Case study» – це метод дослідження, спрямований на вивчення конкретної ситуації, окремого випадку, наявного в реальній дійсності. Англійський термін «case study» (найчастіше українською перекладається як кейс-метод) є методом аналізу реальних ситуацій. Він є базою технології «ситуативного навчання» [17].

У сучасній педагогіці метод кейсів визнано ефективним методом для формування компетенцій людини [12]. Через вирішення практичних ситуацій, які можуть бути реальними або штучними, людина набуває навичок діяти у схожих випадках і може в подальшому моделювати власну поведінку в процесі зіткнення з такими ситуаціями.

Аналіз загальних ознак методу кейсів [1], як одного із ефективних інтерактивних методів навчання, дозволяє сформулювати вимоги до використання методу кейсів з метою формування соціальних та комунікативних компетенцій підлітків:

- насиченість змісту кейсів метапредметним соціальним контекстом, багатопроблемність, суперечливість розглянутих ситуацій, які не допускають однозначного вирішення;

- зв'язок вирішуваних завдань з життєвими пріоритетами, інтересами, цінностями підлітків; використання «наскрізних» кейсів, виконання яких передбачає поєднання різних видів діяльності підлітків (групової, індивідуальної), актуалізацію міжпредметних знань, соціального досвіду учнів;

- долучати підлітків до вибору тематики кейсів;

- перевага використання кейсів, заснованих на груповій роботі, які передбачають одночасно врахування індивідуальних особливостей підлітків;

- реалізація співпраці, кооперації в процесі вирішення кейсів, виконання вчителем/психологом ролі модератора під час пошуку учнями оптимального вирішення запропонованого кейса.

Ситуація, яку пропонують для вирішення, має носити особистісноорієнтований характер, інакше вона буде не зрозуміла і не сприйнята учнями.

Кейси розробляються, або використовуються авторські кейси, з урахуванням особливостей підлітків, що забезпечує максимальну ефективність під час досягнення мети. Кейс повинен бути максимально наближений до реального життя, що забезпечує значущість процесу роботи для підлітків й актуальність набутих компетенцій.

Дидактичний потенціал методу кейсів для формування комунікативних та соціальних компетенцій у підлітків полягає в тому, що теоретичні знання можуть бути застосовані в ситуації «тут і тепер», що зумовлено соціально актуальною інформацією, закладеною в кейсі. Отже, це призводить до того, що всі отримані в процесі навчання знання будуть сприйняті підлітками як необхідні в житті [11].

Ефективність використання методу кейсів для формування комунікативної компетентності підлітків, зумовлена характеристиками цього вікового періоду, серед яких особливе місце займає потреба у набутті початкового досвіду входження в соціальні, комунікативні, економічні стосунки в суспільстві; в засвоєнні «дорослих» поведінкових моделей.

Знайомство та розв'язання завдань дорослого життя, через роботу з різноманітними кейсами (профорієнтаційними, практико-орієнтованими, дискусійними, конфліктологічними тощо)

допомагають молодій людині поступово засвоювати потрібні компетенції для успішної їх реалізації в повсякденному житті.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Проблема розвитку комунікативної компетентності є особливо актуальною в підлітковому віці, оскільки цей період онтогенезу займає виключно важливе місце у процесі розвитку особистості, зокрема, у формуванні комунікативних здібностей, засвоєння соціальних ролей та поведінки. Це період інтенсивного пізнання власного Я, через активну комунікацію та взаємодію з однолітками і оточуючим світом в цілому.

Комунікація, спілкування та взаємодія в підлітковому віці має низку психологічних особливостей, обумовлених віковими характеристиками: соціальна незрілість, не сформованість системи ціннісних орієнтацій; не здатність повною мірою адекватно прогнозувати наслідки своїх дій і вчинків; агресивність у взаємодії, соціальна байдужість, пасивність, безвідповідальність, конформізм, відмова від традиційних моральних і культурних цінностей, нездатність до саморозуміння та розуміння Іншого, що проявляється в проблемах інтолерантності, ксенофобії, булінгу по відношенню до інших.

Важливим завданням для практичної психології є зміна розуміння шляхів оптимізації та сприяння етапу дорослішання та цілеспрямованого формування комунікативної компетентності, яка є складовою особистісної та соціальної компетентностей.

Одним із ефективних методів формування комунікативної компетентності та навичок міжособистісного спілкування є соціально-психологічний тренінг, як метод активного навчання та розвитку особистості. Дидактичний потенціал даного методу для формування комунікативних та соціальних компетенцій у підлітків полягає в тому, що він максимально наближений до реальності, теоретичні знання можуть бути застосовані в ситуації «тут і тепер», що зумовлено соціально актуальною інформацією, закладеною в кейсі та активністю особистості при його виконанні. Отже, це призводить до того, що отримані в процесі навчання знання можуть бути застосовані в життєдіяльності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в практичній розробці та запровадженні методу кейсів для формування комунікативної компетентності підлітків.

Список використаної літератури:

1. Анализ, или Анатомия Кейс-метода / под ред. Ю. П. Сурмина. Киев: Центр инноваций и развития, 2002. 286 с.
2. Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. Москва: Аспект Пресс, 2001. 290 с.
3. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности. Москва: Мысль, 1976. 47 с.

4. Афанасьева Л. В., Букреева И.В., Глинская Л.Ф., Орлов А.В. Особенности этнической толерантности молодежи в контексте украинского регионального поликультурного социума. Социологические исследования. 2013. №7.(351). С.52-58.
5. Афанасьева Л. В. Принцип полікультурності як основа цивілізаційного розвитку сучасного суспільства. Науково-практичний журнал «Актуальні проблеми філософії та соціології». 2018. №. 22. С. 3-6.
6. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови. Київ: Вища школа, 2007. 542 с. URL: <http://udnz15.org/doshkilna-lingvodidaktika>
7. Божович Е.Д. Возможности и ограничения коммуникативной компетенции подростков. Психологическая наука и образование. 1999. Том.4. №2. С. 64-76.
8. Боровець.О. Тренінг формування комунікативної компетентності підлітків. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2009. Ч.3. С.23-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2009_3_5.
9. Букреева І. Толерантність як світоглядна компонента виховання учнівської молоді. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2017. № 2(17). С.21-25.
10. Бульба Р. Міжособистісне спілкування в підлітковому віці. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Педагогічні та психологічні науки і сьогодення», (8 серпня 2014 року). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2014. 108 с.
11. Волошина О.В. Використання активних методів навчання при викладанні дисциплін педагогічного циклу. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія, 2016. Випуск 48. С.26-231.
12. Волошина О.В. Педагогіка інновацій у вищій школі. Навчально-методичний посібник:.. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 161 с.
13. Выготский Л.С. Педология подростка. Собр. Соч. в 6-ти т. Т. Детская психология / под ред. Д.Б. Эльконина. Москва: Педагогика. 1984. 132 с.
14. Ковальова О.А. Модель соціально-комунікативної компетентності. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2014. № 11(30). С. 27-33.
15. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
16. Кон И.С. Психология ранней юности: Кн. для учителя. Москва: Просвещение, 1989. 254 с.
17. Метод изучения ситуаций (case-study) в образовании: его история и применение [Электронный ресурс]. URL: <http://www.elitarium.ru>.
18. Сарапулова Е. Г., Панченко Т.Д. Самопізнання та етика спілкування як засоби формування комунікативних вмінь у представників молодого покоління. Педагогіка толерантності. 2008. № (45). С. 57–65.
19. Сафонова В. В. Коммуникативная компетенция: современные подходы к многоуровневому описанию в методических целях. Москва: Еврошкола, 2004. 236 с.
20. Уиддет С. Руководство по компетенциям. Москва: НИРРО, 2003. – 228 с.
21. Шэпер Х., Бридис К. Компетенции выпускников вузов, профессиональные требования и выводы для реформы высшей школы. Болонский процесс. Москва: 2009. С. 245.

References:

1. Analiz, ili Anatomiya Kejs-metoda / pod red. YU. P. Surmina. Kiev: Centr innovacij i razvitiya, 2002. 286 s.
2. Andreeva G.M. Social'naya psihologiya. Uchebnik dlya vysshih uchebnyh zavedenij. Moskva: Aspekt Press, 2001. 290 s.
3. Aseev V.G. Motivaciya povedeniya i formirovaniya lichnosti. Moskva: Mysl', 1976. 47 s.
4. Afanas'eva L. V., Bukreeva I.V., Glinskaya L.F., Orlov A.V. Osobennosti etnicheskoy tolerantnosti molodezhi v kontekste ukrainskogo regional'nogo polikul'turnogo sociuma. Sociologicheskie issledovaniya. 2013. №7.(351). S.52-58.
5. Afanas'eva L. V. Princip polikul'turnosti yak osnova civilizacijnogo rozvitku suchasnogo suspil'stva. Naukovo-praktichnij zhurnal «Aktual'ni problemi filosofii ta sociologii». 2018. №. 22. S. 3-6.
6. Bogush A. M. Doshkil'na lingvodidaktika: Teoriya i metodika navchannya ditej ridnoi movi. Kiiv: Vishcha shkola, 2007. 542 s. URL: <http://udnz15.org/doshkilna-lingvodidaktika>.
7. Bozhovich E.D. Vozmozhnosti i ogranicheniya kommunikativnoj kompetencii podrostkov. Psihologicheskaya nauka i obrazovanie. 1999. Tom.4. №2. S. 64-76.
8. Borovec'O. Trening formuvannya komunikativnoi kompetentnosti pidlitkiv. Zbirnik naukovih prac' Umans'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu. 2009. CH.3. S.23-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2009_3_5.
9. Bukreeva I. Tolerantnist' yak svitoglyadna komponenta vihovannya uchniv's'koï molodi. Naukovij visnik Melitopol's'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu. Seriya: Pedagogika. 2017. № 2(17). S.21-25.
10. Bul'ba R. Mizhosobistisne spilkuvannya v pidlitkovomu vici. Materiali mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi konferencii «Pedagogichni ta psihologichni nauki i s'ogodennya», (8 serpnja 2014 roku). Kiiv: GO «Kiivs'ka naukova organizaciya pedagogiki ta psihologii», 2014. 108 s.
11. Voloshina O.V. Viktoristannya aktivnih metodiv navchannya pri vikladanni disciplin pedagogichnogo ciklu. Naukovi zapiski Vinnic'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu imeni Mihajla Kocyubins'kogo. Seriya: Pedagogika i psihologiya, 2016. Vipusk 48. S.26-231.
12. Voloshina O.V. Pedagogika innovacij u vishchij shkoli. Navchal'no-metodichnij posibnik.: Vinnicya: TOV «Nilan-LTD», 2014. 161 s.
13. Vygotskij L.S. Pedologiya podrostka. Sobr. Soch. v 6-ti t. T. Detskaya psihologiya / pod red. D.B. El'konina. Moskva: Pedagogika. 1984. 132 s.
14. Koval'ova O.A. Model' social'no-komunikativnoi kompetentnosti. Osvita ta rozvitok obdarovanoi osobistosti. 2014. № 11(30). S. 27-33.
15. Kompetentnisnij pidhid u suchasnij osviti: svitovij dosvid ta ukrains'ki perspektivi / pid zag. red. O. Ovcharuk. Kiiv: K.I.S., 2004. 112 s.
16. Kon I.S. Psihologiya rannej yunosti: Kn. dlya uchitelya. Moskva: Prosveshchenie, 1989. 254 s.
17. Metod izucheniya situacij (case-study) v obrazovanii: ego istoriya i primenenie [Elektronnyj resurs]. URL: <http://www.elitarium.ru>.
18. Sarapulova E. G., Panchenko T.D. Samopiznannya ta etika spilkuvannya yak zasobi formuvannya komunikativnih vmin' u predstavnikiv molodogo pokolinnya. Pedagogika tolerantnosti. 2008. № (45). S. 57-65.
19. Safonova V. V. Kommunikativnaya kompetenciya: sovremennye podhody k mnogourovnevomu opisaniyu v metodicheskikh celyah. Moskva: Evroshkola, 2004. 236 s.
20. Uiddet S. Rukovodstvo po kompetenciyam. Moskva: HIPPO, 2003. – 228 s.

21. Sheper H., Bridis K. Kompetencii vypusknikov vuzov, professional'nye trebovaniya i vyvody dlya reformy vysshej shkoly. Bolonskij process. Moskva: 2009. S. 245.

Купреева О.И.

Психологические особенности развития коммуникативной компетентности подростков

Статья посвящена анализу психологических особенностей развития коммуникативной компетентности подростков. Осуществлен анализ подходов к рассмотрению понятия «коммуникативная компетентность». Выделены психологические особенности общения и взаимодействия современных подростков. Определены психологические компетенции, которые могут быть индикаторами коммуникативной компетентности подростков. Обосновано целесообразность применения метода социально-психологического тренинга для формирования коммуникативной компетентности подростков.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, подростки, социально-психологический тренинг.

Kuprieieva O.I.

Psychological features of the development of communicative competence of adolescents

The article is devoted to the analysis of psychological characteristics of the development of communicative competence of adolescents. The analysis of approaches to the consideration of the concept of "communicative competence" is carried out. The psychological characteristics of communication and the interaction of modern adolescents are highlighted. The psychological competencies that can be indicators of the communicative competence of adolescents are identified. The expediency of applying the method of socio-psychological training for the formation of communicative competence of adolescents is substantiated.

Key words: communicative competence, adolescents, socio-psychological training